

EGIPATSKA TEOFORNA IMENA NA TLU HRVATSKE

UDK 930.2 "653"

Primljeno/Received: 1997. 11. 20.

Prihvaćeno/Accepted: 1997. 12. 15.

Petar Selem

HR-10000 Zagreb

Arheološki zavod Filozofskog fakulteta

I. Lučića 3

Osmero nositelja egipatskih teofornih imena epigrafski je posvjedočeno u obalnim gradovima i u neposrednome zaleđu priobalja provincije Dalmacije. Četiri su antroponima izvedenice iz Izidina imena, tri iz Serapisova i jedno iz Apisova imena. Razmatra se kako su oni uklopljeni u rimsku onomastičku formulu i kakva su statusa njihovi nositelji. Imena ukazuju na nazočnost osoba egipatskoga podrijetla u dalmatinskim lukama, osobito u Saloni, Jaderu i u područjima koja su k njima gravitirala.

Ključne riječi: teoforno ime, Izida, Serapis, Apis, natpis, Dalmacija, egipatsko podrijetlo

U spomenike što svjedoče o nazočnosti kultova podrijetlom s Istoka ubrajamo i one s teofornim imenima. Takvih imena, što su najčešće izvedenice iz imena božanstava, a vrlo rijetko i u obliku imena samoga boga, nalazimo u svezi sa svim najvažnijim istočnim vjerovanjima: česta su ona što se odnose na egipatske bogove, nalazimo ih, pa i na našem području, u svezi s Kibelinim kultom,¹ a znane su i osobe što nose ime iranskog (u kojoj mjeri?) boga Mitre.²

U znanstvenoj se literaturi podosta raspravljalo o značenjima te pojave za razmatranje nazočnosti istočnih vjera na stanovitom području, i u okvirima određenih društvenih skupina. Tumačenja su se kretala u rasponu od mišljenja da je teoforno ime apsolutni dokaz vjerske pripadnosti osobe, pa dakle i nazočnosti kulta na mjestu gdje je utvrđena nazočnost te osobe, pa do mnogo skeptičnijeg pristupa koji se temeljio na činjenici da osoba često nije odgovorna za ime što ga nosi: imena djeci daju roditelji, robovima ili oslobođencima mogu

ih dati njihovi gospodari. Ključni je argument skeptika: zar su baš sve Marije u našem vremenu gorljive štovateljice Bogorodice?

Danas, kada o nazočnosti istočnih vjerovanja govorimo više kao o kulturalnom nego kao o striktno teološkom pitanju, i ove raspre ponešto gube na oštini: svako teoforno ime zaista ne mora biti apsolutni dokaz o vjerskoj pripadnosti. Ali je posve sigurno da onaj koji ga nosi pripada stanovitom kulturalnom krugu u kojem je svijest o odgovarajućem božanstvu nazočna, u kojem ono uživa prestiž i u kojem se uklapa u kolektivnu imaginaciju. S tim u svezi je i tvrdnja nekih pisaca da recimo egipatska teoforna imena, osim o pripadnosti kulturalnom krugu, svjedoče i o etničkoj pripadnosti: njihovi su nositelji pretežito Egipćani (Thylander 1952,134-185).

Utvrdivši tako da teoforno ime dokazuje nazočnost nekih kulturnih ili kulturalnih činjenica na području gdje se javlja, razmotrit ćemo još jednom aspekte onih

¹ *Attius* odnosno *Atije*.

² U Guberevcu (*Moesia Inferior*) stanoviti *Ision* koji je bio *servus villicus* iliričkog vektigala podiže grobni natpis posvećen *Invicto Deo*, dakle *Mitri* – CIL III 8163.

teofornih imena što su u svezi s egipatskim kultom, onakve kakvi se ukazuju na prostoru između Drave i Jadrana.

Teoforna imena egipatskog podrijetla na našem prostoru podijelit ćemo u tri skupine prema božanstvima iz čijih se imena izvode. Prva skupina sadrži imena izvedena iz imena Izide, druga iz imena Serapisa, treća iz Apisova imena.

Izida

Iz 1. Prvi je spomenik iz ove skupine na kojemu se spominje ime Izidora.³ Riječ je o natpisu s nadgrobnoг cipusa koji se u literaturi čak "udvojio". U svom vrijednom djelu o egipatskim kultovima i njihovim spomenicima na jadranskim obalama, M. Ch. Budischovsky čak govori o dva spomenika gotovo istovjetnog teksta. Prema CIL III 10004, natpis glasi

Isidor(ae) / an(norum) XIX / M(arcus) Minicius / Zosimus / v(ivus) f(ecit) / delicatae suae.

Prema Bersi, koji isti spomenik objelodanjuje u *Bulletinu*, razlike su neznatne: red 1. *Isido[rae]*; red. 2. *ann(orom)*. Sve ostalo je istovjetno.

O mjestu nalaza također postoje nesuglasja. *Corpus* navodi da je natpis nađen u Zadru i da je bio uzidan u kuću Glimb, dok Bersa kaže da je nađen koncem XIX. stoljeća u Ninu. Bersa donosi i podroban opis ulomka cipusa: natpisna je ploča široka 28 cm, slova su visoka oko 3 cm. Prijepor o mjestu nalaza teško je objasniti. Osim ako pretpostavimo da je Bersa na neki danas neutvrdiv način znao da natpis potječe iz Nina, odakle je prenesen u Zadar i uzidan u rečenu zgradu.

U svakom slučaju, sigurno je da natpis potječe iz područja Nin - Zadar i da je podignut u spomen djevojke ili mlade žene imenom *Isidora*. Posvetitelj Marko Minicije Zosim koji je za života (*vivus fecit*) podigao spomenik voljenoj Izidori (*delicatae suae*) preminulj s devetnaest životnih godina, ne utvrđuje izrijekom narav srodstva: suprug, otac? Zosim je, što kazuje njegov *cognomen*, zacijelo istočnjačkoga podrijetla, pa se dakle prema oba nazočna imena spomenik upisuje u istočnjački kulturalni krug.⁴

Pripomenimo usput da je Bersa, u vrijeme kad je objavio ovaj natpis, ustvrdio da je ime *Isidora* ili muška izvedenica *Isidorus* izvanredno rijetko, i "na kamenovima iz drugih provincija." Danas se znade da je to u spomeničkom inventaru najčešća i najbrojnija izvedenica od Izidina imena.

Iz 2. Ista se izidinska izvedenica, samo u muškom obliku, susreće i na mramornoj ploči što je vjerojatno

nađena u Solinu, a čuvala se u Arheološkom muzeju u Zagrebu, gdje je nisam uspio pronaći.⁵ Natpis glasi:

Aur(elia) Parasc[eue] / hic est pos(i)ta vix[it] / ann(os) LX qui[us] / memoria(m) fa[br(ica)vit?]/ vivus marit[us]/ eius Aur(elius) Isidoru[s] / qu(i) et Edasterius.

Spomen natpis suprug Aurelije Izidor koji se zove i Edasterije podiže za života supruzi Aureliji *Parasceue*, preminulj sa šezdeset godina. *Isidorus* je najčešća muška izvedenica iz Izidina imena. Ostala imena, što se uz carski gentilicij spominju na natpisu: *Edasterius* i *Parasceue* također su svojstvena za oslobođenike istočnjačkog podrijetla. I ovdje se dakle, kao i na prethodnom natpisu, izidinsko teoforno ime uklapa u onomastički krug ljudi pridošlica s Istoka.

Iz 3. Grobna stela, zacijelo podrijetlom iz Salone, nađena je u Splitu *apud Dominicum Papalem*. Čini se da je bila jednom od onih dvadeset rimskih stela što ih je u svoje vrijeme sakupio Marko Marulić i za koje se drži da tvore prvu jezgru kasnijega Arheološkog muzeja u Splitu (Selem 1997,81 br. 2.33). Natpis glasi:

D(is) M(anibus) / Isiciae Firminae / coniugi / Fl(avius) Fortunatus / maritus b(ene)m(erenti) p(osuit) / d(efunctae) ann(orom) p(aulo) m(inus) XXXV.

Natpis što počinje uobičajenom zavjetnom formulom upućenom rimskim bogovima (*dis manibus*) sadrži posvetu Iziciji Firmini "dobrih zasluga" od strane supruga Flavija Fortunata. Vrlo je neuobičajeno da se teoforno izidinsko ime nalazi, kao što je to ovdje, u položaju gentilicija. Suprug nosi imperijalno gentilno ime *Flavius*, dok je njegov kognomen *Fortunatus* čest u onomastici robova i oslobođenika. *Isicia* je rijetka izvedenica iz imena Izide.

Iz 4. U Dugopolju, na cesti Split-Sinj, nađena je nedavno kasnoantička grobnica sačinjena od sedam stela u sekundarnoj uporabi (Cambi 1993,164-165; Selem 1997,95-96 br. 2.60). Šest ih je iz I. st., dok sedma, iz II. st., nosi natpis s izidinskim teofornim imenom. To je ploča, "vjerojatno titulus na zidnom ili sličnom grobišnom spomeniku", pravokutnog oblika, s natpisnim poljem uokvirenim s-profilom. Prostor iznad i ispod natpisa je prazan. Ploča se sada nalazi u Arheološkom muzeju u Splitu. Dim.: vis. 109 cm., šir. 63 cm, deb. 17 cm. Natpis glasi:

D(is) M(anibus) Papiriae Me / tellicae def(unctae) / ann(orom) XXXIII L(ucius) Oclat(ius) Hygin(us) / coniugi b(ene)m(erenti) et rris (fratribus?) Mercurio / et Aristoni et / Papiriae Isiadi / et P(ap)iriae Thasidi.

I ovaj je natpis pod znakom posvetne formule *Dis Manibus*. Podigao ga je Lucije Oklatije Higin supruzi Papiriji Metelici, preminulj sa trideset tri godine života. U posveti su združeni i (da li?) braća Merkurije i

³ CIL III 10004; *Ephem. epigr.* IV,116 br. 383; Bersa 1900,161 br. 11; Drexler 1890,39; Perc 1968,226 br. 73; Selem 1972,9; Budischovsky 1977,176 II,1 i 179,IV,2; Selem 1997,50 i 58,59 br. 1.5 = 1.16.

⁴ Suić 1965,92 u popisu kognomena istočnog podrijetla među građanima antičkog Jadera bilježi i ime *Zosimus*.

⁵ CIL III 8935; Budischovsky 1977,193, br. 4; Selem 1997,81 br. 2.33.

Ariston te srodnice Papirija Izijada i Papirija Tazida. Iako je N. Cambi posumnjao u teofornu narav imena Izijada (Cambi 1993,165), mislim da u njegovo izidinsko ishodište ne treba dvojiti. Istina, to je jedna od rjedih izvedenica iz Izidina imena, ali već poznata i po natpisu iz Puteola u Kampaniji (CIL X 2682; Malaise 1972. *Inv.* 287 br. 15). Da se i na natpisu iz Dugopolja ime Izijada izvodi iz Izidina imena potvrđuje, makar i neizravno, činjenica na koju upozorava i N. Cambi da su i druga imena na natpisu, kao što su Higin, Ariston, Tazida izričito grčko istočnog podrijetla.

Posjedujemo dakle četiri natpisa s izidinskim teofornim imenima. Tri su ženska i jedno muško. Prva dva natpisa (Iz 1. i Iz 2.) zapisuju najčešću izvedenicu *Isidora / Isidorus*. Značenje je “onaj/ona kojega/koku daruje Izida”. Dakle, “Izidin dar”.⁶ Ime Izijada (*Isiada*, Iz 4.) rijetka je izvedenica Izidina imena. M. Malaise ubraja ga također u rjeđe oblike, kao što su *Isiada*, *Isidia* i *Isiace*, (za ovo ime Malaise drži da ga treba tumačiti kao *Isiaca*), ali za koje nije dvojbeno da se odnose na egipatsku božicu (Malaise 1972. *Condit.* 42). Iz susjedne Italije potječe samo spomenuti natpis s takvim imenom. Nađen je u Puteolima u Kampaniji, a na njemu se spominje stanovita *Valerija Isiada* (CIL X 2682; Malaise 1972. *Inv.* 287 br. 15).

Rijedak je i oblik Izicija - *Isicia* (Iz 3.). Blizak mu je oblik *Isidia* što se nalazi uklesan na jednome spomeniku iz Rima (Malaise 1972. *Inv.*, Roma 197). Naš dakle popis sadrži dva imena što su i najčešća izidinska izvedenica i dva rijetka oblika.

Serapis

S1. Izvedenica iz Serapisova imena nalazi se na grobnoj steli od mramora, s četvrtastim izbočenjem za fiksiranje na dnu. Nađena je u salonitanskoj nekropoli *Hortus Metrodori* za iskopavanja godine 1909. i 1910 (Bulić 1910,30; Budischovsky 1977,193 br. 4; Selem 1997,80-81, br. 2.31). Sada je u Arheološkom muzeju u Splitu. Dim.: vis. 27 cm, šir. 28 cm, deb. 4 cm. Natpis je oštećen u gornjem dijelu. Sačuvani dio glasi:

[c]o(n)i/lugi/ bene me / renti L(ucius) Ul(p)iu(s) / Serafio.

U 3. redu Bulić dopušta i čitanje *Iuliu(s)*, dok je slovo -f- u imenu *Serapio* protumačeno greškom klesara koji je najprije izbočeni dio slova P okrenuo nalijevo, a onda ispravio, tako da je ostalo F.

Zbog oštećenja ne zna se ime “dobro zaslužne” supruge, kojoj je nadgrobni spomenik podigao Lucije (ili Julije) Ulpije Serapion. Onomastička formula s tri imena upućuje na civitet dedikanta.

S2. Varijanta istoga imena zapisana je i na nadgrobnoj kamenoj steli, nađenoj koncem XVIII. st. u Pučišću, na sjevernoj obali otoka Brača.⁷ Čuvala se u Arheološkom muzeju u Splitu. Natpis je:

Pomponio Serapioni carissimo / Lucilia Aufidia mater / b(ene) m(erito) posuit.

Najdražem sinu Pomponiju Serapionu stelu je podigla majka Lucilija Aufidija. Dedikantica je vjerojatno istočnjačkog podrijetla.

S3. Uz dvije muške izvedenice imena aleksandrijskoga boga, na hrvatskome prostoru nalazimo i jednu žensku izvedenicu.⁸ To je natpis na grobnoj steli koji glasi:

D(is) M(anibus) / Iul(ia) Sarapia / Cl(audiae) An(t)onil(lae) / filia matri piis(s)imae.

Prijeporno je i točno mjesto nalaza ove grobne stele. Prema CIL III, bio bi to Klis ili *Clissa*. U kasnijoj se literaturi kao mjesto nalaza navodi Trogir. Spomenik svakako potječe s prostora koji konvergira Saloni. U zaglavku je posvetna formula rimskim bogovima *Dis Manibus*. Posvetiteljica Julija Sarapija, kći Klaudije Antonile, posvećuje ga milostivoj majci. Obje zapisane ženske osobe posjeduju civitet.

Izvedenice na prva dva od naših natpisa što donose Serapisova teoforna imena varijante su istoga imena: *Serapio* ili *Serapion*, što znači “Serapisov” ili “Onaj koji pripada Serapisu”. Svakako su to najrašireniji oblici. *Serapio(n)* je najčešći oblik: u Italiji ga se nalazi 39 puta (Malaise 1972. *Condit.* 43). Ukupni broj izvedenica iz imena Serapisa je 96 (Malaise 1972. *Condit.* 61-62). Vrlo su česta u lukama, kao što su Mizen ili Ostija (Malaise 1972. *Condit.* 44-45). H. Thylander posebice spominje ime *Serapio/n* u prilog tvrdnje da su egipatska teoforna imena znak egipatskoga podrijetla osobe koja ih nosi. Jednako značenje pridaje izvedenicama iz Amonova imena (Thylander 1952,161).

Ženska imena u svezi s bogom Serapisom nisu tako česta kao muška, ali ih je svejedno utvrđen znatan broj, posebice na području Italije. Ti su oblici *Serapia*, *Sarapia*, *Serapias*. Među njih spada i naša *Sarapia*. Oblik *Serapia* ili *Sarapia* u Italiji se javlja sedamnaest puta (Malaise 1972. *Condit.* 43).

⁶ Malaise 1972. *Condit.* 42 navodi u Italiji 107 muških i 97 ženskih imena izvedenih iz Izidina imena.

⁷ CIL III 3103; Drexler 1890,59; Drexler 1900,156; Perc 1968,265, br. 95; Selem 1972,21; Budischovsky 1977,85,X; Selem 1994,457; 1997,112 br. 4.10.

⁸ CIL III 2401; Perc 1968,232 br. 77; Selem 1972,15; Budischovsky 1976,184; Selem 1997,62 br. 2.1.

Apis

A1. Izvedenica iz imena egipatskoga boga Apisa nalazi se na ulomku grobne stele od vapnenca, nađenome u Gradini na području Obrovca, rimski toponim *Clambetae*.⁹ Bio je smješten u mjestu Kruševo. Ispod natpisa vide se ostatci posve uništene muške glave. Dim. vis. 45 cm, šir. 43 cm, deb. 15 cm. Preostali dio natpisa glasi:

...] *Turrani[us] / Das?]antis f(i)lius Verus / p(osuit) si]bi et Apio avo.*

Koliko se može razabrati iz ostataka natpisa, stelu je podigao Turanije Ver, Dasantov sin, sebi i djedu Apiju.

Isto se ime, izvedeno iz imena Apisa, javlja u nekoliko oblika: *Apis*, *Apius*, *Apio(n)*. M. Malaise u isti krug imena ubraja i oblik *Epaphus*, što je u Herodota (*Herod. Hist.* II,153) grčki prijevod imena Apis. Ime je doista rijetko. U Italiji je utvrđeno sedam puta, i to tri puta kao izvedenica imena Apis, a četiri puta u grčkom obliku *Epaphus* (Malaise 1972. *Condit.* 64).

Zaključak o imenima

Na prostoru između Drave i Jadrana nalazi se, dakle, osam teofornih imena u svezi s egipatskim bogovima. Neka su od njih vrlo poznati i rasprostranjeni oblici, a neka opet rijetki ili vrlo rijetki. Četiri su ženska, četiri muška imena.

Upit o osobama što nose ta imena upućuje na krugove Istočnjaka. Na nekima od naših natpisa (posebno se to odnosi na Iz 1,2,4) i ostala zapisana imena izrazito su istočnoga podrijetla, što potvrđuje tezu da ako ime i ne mora biti znak vjerske pripadnosti, ono upućuje na istočno etničko podrijetlo. Tragom onomastičkih formula kao i naravi imena, može se zaljučiti da tri od osoba s teofornim imenima s našega tla imaju robovski status, dok petoro imaju civitet. Ali je zorno da među osobama s građanskim pravom prevladavaju oslobođenici, na što posebice upućuju carski gentiliciji (*Flavius*, *Ulpus*) ili samo ime (*Fortunatus*).

Nijedan od ovih natpisa ne može se s potpunom sigurnošću tumačiti kao dokaz o vjerovanju u egipatske bogove: nijedan od njih niti nosi izričit posvetni natpis, niti figuralni prikaz koji bi svjedočio o kultu. Štoviše,

tri od njih nose općenitu posvetnu formulu rimskim bogovima *Dis Manibus*.

Ipak, treba imati na umu da su egipatski i drugi istočni kultovi posebice rašireni među istočnjacima. Imena dakle ne dokazuju vjersku pripadnost, ali na nju upućuju.

I konačno, osim onomastičkih, i jedna zemljovidna naznaka. Egipatski su kultovi, kao što je znano, ravnomjerno raspoređeni po dalmatinskom kao i po panonskom dijelu hrvatskoga prostora. Ali svi spomenici s teofornim imenima pripadaju relativno ograničenom području srednje Dalmacije. U ostalim dijelovima našega prostora, u Panoniji i u unutrašnjoj Dalmaciji (dan. Bosni), ne nalazi se niti jedno egipatsko teoforno ime. Nema ga ni u tako moćnom središtu istočnih vjera, kao što je susjedni slovenski Ptuj - *Poetovio*. Vrlo je slična situacija u susjednoj Italiji. U unutrašnjosti, gdje su dokazi o nazočnosti egipatskih kultova brojni, gdje su utvrđeni brojni hramovi, teoforna imena posve su rijetka. Naprotiv, njihova je koncentracija izrazita u lukama kao što su Mizen, Ostija ili Ravena (Malaise 1972. *Condit.* 31-32). U kampanskom Mizenu, na primjer, nalazimo više puta u mornarskom krugu izvedenice, muške i ženske, od imena Serapisa. Egipćanka *Tesneus Serapias* bila je spruga mornara, a i njihov se sin zove *Serapion* (CIL X 3638; Malaise 1972. Inv. 261 br. 20). Imenjakinja naše trogirke povetiteljice *Iulia Sarapias* bila je mornareva kći (CIL X 3596; Malaise 1972. Inv. 260 br. 14), a tu je i *Sentia Serapias*, koja bila ili kći ili supruga mornara (AE 49,210; Malaise 1972. Inv. 261 br. 19).

To su dakle većinom bili pomorci, podrijetlom Egipćani, neki možda i pripadnici takozvane aleksandrijske flote, koji su svoja izvorna imena uklapali u oblike rimske onomastike. Trgovačke luke, postaje mornarice, mjesta su dakle i egipatske etničke nazočnosti. U istom se krugu nalaze i robovi ili oslobođenici istočnjačkoga, pa i egipatskoga podrijetla.

Pojava egipatskih teofornih imena u našem priobalju i na području u blizom zaleđu, može se dakle dovesti u svezu s nazočnošću Istočnjaka, Egipćana, vjerojatno pomoraca, od kojih neki, poput poznatoga Hermodora iz Salone i Peskare, tu zadugo ostaju i zasnivaju obitelj (Selem 1997,62-64 br. 2.2).

U takvim krugovima za pretpostaviti je dakle i stanovitu nazočnost vjerovanja u egipatske bogove.

⁹ *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* VIII/1905, sv. II,46; Budichovsky 1977,182; Selem 1997,59 br. 1.17.

POPIS KRATICA

AE	- <i>Année épigraphique</i>	EPRO	- <i>Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire Romain</i> , Leiden
BASD	- <i>Bulletino d'archeologia e storia dalmata</i> , Split		
CIL	- <i>Corpus inscriptionum Latinarum</i>	HL	- <i>Hommages à Jean Leclant</i> , Institut français d'archéologie orientale
		VAHD	- <i>Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku</i> , Split

POPIS LITERATURE

Bersa 1900	G. Bersa, Iscrizioni inedite, <i>BASD</i> XXIII/1900,161
Bulić 1910	F. Bulić, Escavi nella necropoli antica pagana di Salona detta Hortus Metrodori negli anni 1909 e 1910, <i>BASD</i> XXXIII,30
Budischovsky 1977	M.-Ch. Budischovsky, La diffusion des cultes isiaques autour de la mer Adriatique I, Inscriptions et monuments, <i>EPRO</i> 61
Cambi 1993	N. Cambi, Stele iz kasnoantičke grobnice u Dugopolju, <i>VAHD</i> 86, 164-165
Drexler 1890	W. Drexler, Der Cultus der ägyptischen Gottheiten in den Donauländern, <i>Mytologische Beiträge</i> , Leipzig
Drexler 1900	W. Drexler, Il culto delle divinità egiziane in Dalmazia, <i>BASD</i> XXIII,145-158.
Malaise 1972. <i>Condit.</i>	M. Malaise, Les conditions de pénétration et diffusion des cultes égyptiens en Italie, <i>EPRO</i> 22
Malaise 1972. <i>Inv.</i>	M. Malaise, Inventaire préliminaire des documents égyptiens retrouvés en Italie, <i>EPRO</i> 21
Perc 1968	B. Perc, <i>Beiträge zur Verbreitung ägyptischer Kulte auf dem Balkan und in den Donauländern zur Römerzeit (Dissert.)</i> , München
Selem 1972	P. Selem, Egipatski bogovi u rimskom Iliriku, <i>Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja</i> IX/7, Sarajevo, 5-104
Selem 1994	P. Selem, La découverte d'une statuette de Néfértoum à Hvar et le problème de la diffusion des cultes égyptiens dans les îles de la Dalmatie moyenne, <i>HL</i> 3, 455-460
Selem 1997	P. Selem, <i>Izidin trag, Egipatski kulni spomenici u rimskom Iliriku</i> , (Biblioteka znanstvenih djela 96), Književni krug, Split
Suić 1965	M. Suić, Orijentalni kultovi u antičkom Zadru, <i>Diadora</i> 3/1965,91-128
Thylander 1952	H. Thylander, <i>Étude sur l'épigraphie Latine</i> , Lund

SUMMARY

LES NOMS THÉOPHORES ÉGYPTIENS SUR LE TERRITOIRE DE LA CROATIE

Mots-clés: noms théophores, Isis, Serapis, Apis, inscription, Dalmatia, origine égyptienne

Dans la région croate on a trouvé huit inscriptions aux noms théophores. Quatre portent des noms d'hommes, quatre autres sont des noms de femmes. Parmi ces noms quatre sont formés à partir d'Isis: *Isidora*, *Isicia*, *Isiada*, noms féminins, et un nom masculin – *Isidorus*. Trois sont formés de Sérapis – *Serapio*, *Serapion*, noms masculins, et *Sarapia*, nom féminin. Enfin, un nom est dérivé du nom d'Apis memphite – *Apius*, nom masculin.

Selon les formules onomastiques, trois de ces noms figurent seuls (*Isidora*, *Isiada*, *Apius*), alors que les autres appartiennent aux formules à deux ou trois noms. Le principe, constaté en Italie, et selon lequel les noms théophores égyptiens apparaissent régulièrement à l'emplacement du *cognomen*, est également confirmé chez nous. Des cinq noms figurant dans une formule à plusieurs éléments, quatre sont des *cognomina*, un seul (*Isicia Firmina*) se trouve à la place d'un gentilice.

Il est peu aisé de déterminer les noms théophores selon diverses classes sociales. Cependant trois personnages au nom unique démontrent sans doute des attaches

serviles. Les autres possèdent la citoyenneté romaine. Il est très probable que des affranchies prédominaient parmi ces derniers. Concernant la répartition géographique, il est significatif que tous les noms théophores proviennent de la zone littorale de la Dalmatie ou de l'arrière-pays immédiat. Par contre, dans les régions à l'intérieur du pays, à très forte présence isiaque, on ne trouve pas de noms théophores.

L'épigraphie contemporaine soutient l'opinion selon laquelle les noms théophores isiaques seraient, dans la plupart des cas, l'indice de l'origine égyptienne des personnes qui les portent. En Italie centrale également – dans des localités de l'arrière-pays où les cultes égyptiens et même des temples sont attestés – il n'y a pour ainsi dire pas de noms théophores. Par contre, ils sont très fréquents et nombreux dans les ports, tels que Ravenne, Misenum, Portus Ostiae. On en conclut qu'il s'agit là d'Égyptiens, d'Alexandrins, liés aux activités maritimes, qui ont intégré leurs noms d'origine à la nomenclature latine.

L'apparition des noms théophores égyptiens sur le littoral de la Dalmatie peut donc être mise en rapport avec la présence d'Égyptiens dans les ports, tels que Salone ou Iader et dans les régions qui y gravitaient.

Traduit par B. Kuntić-Makvić